

گزارشی از دوره آموزشی رویکردهای نظری در علوم اجتماعی برای دبیران

روش‌شناسی دانش اجتماعی بومی

الدوز تبریزی
دبیر مطالعات اجتماعی شهر قدس

اشاره

دوره آموزشی «رویکردهای نظری در علوم اجتماعی» با هدف دانش‌افزایی دبیران علوم اجتماعی دوره متوسطه و با شرکت ۶۰ نفر از دبیران منتخب سراسر کشور، از ۲۲ تا ۲۶ شهریورماه گذشته در شهر مقدس قم و منطقه ییلاقی «وسف»^۱ برگزار شد. این دوره که با همکاری دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، دفتر تألیف کتب درسی ابتدایی و متوسطه نظری وزارت آموزش و پرورش، دبیرخانه راهبردی درس علوم اجتماعی و انجمن جامعه‌شناسی آموزش و پرورش برگزار شد، شامل چهار جلسه آموزشی در نوبت صبح با حضور استادان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و سه جلسه کارگاهی در نوبت عصر با حضور مؤلفان کتب درسی و کارشناسان دفتر تألیف بود.

کلیدواژه‌ها: آموزش رویکردهای نظری، روش‌شناسی بنیادی

این دوره با سخنرانی حجت‌الاسلام دکتر پارسانیا درباره ضرورت بازنگری در علوم اجتماعی و لزوم بسترسازی برای جامعه‌شناسی بومی آغاز شد و با برنامه‌ای در همین راستا و به شرح زیر ادامه یافت.

صبح روز اول و در اولین جلسه آموزشی، با موضوع «ماهیت علوم اجتماعی مدرن»، دکتر محسنی تبریزی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، به تشریح چپستی جامعه‌شناسی و سه پارادایم عمده آن پرداخت و با بیان تفاوت‌ها و تقابل‌های این جامعه‌شناسی‌ها نتیجه گرفت که جامعه‌شناسی دیگر مانند زمان کنت، یک دانش واحد نیست، بلکه دانشی چندپارادایمی است. بنابراین امکان طرح یک جامعه‌شناسی متفاوت در پارادایمی دیگر نیز وجود دارد.

عصر روز اول، دکتر عیوضی، کارشناس مسئول گروه علوم اجتماعی دفتر تألیف، به معرفی کتاب «پداگوژی، علم و هنر

یاددهی و یادگیری از دوران باستان تا امروز» پرداخت. این کتاب که نوشته **کلرمون گوتیه و موریس تاردیف** و ترجمه دکتر **فریده مشایخ** است، در سال ۱۳۹۲ توسط «انتشارات سمت» منتشر شده و در صدد پاسخ به این پرسش راهبردی است که چگونه می‌توان هم‌زمان با افزایش میزان دسترسی مردم به آموزش، کیفیت یادگیری را افزایش داد. به علاوه، این کتاب نیز بر تکثر روان‌شناسی‌ها و به تبع آن تعدد پدagoژی‌های برآمده از آن تأکید دارد و سه پارادایم رفتارگرایی، شناخت‌گرایی و سازاگرایی را در پدagoژی تشریح می‌کند که مطالعه آن برای دست‌اندرکاران حوزه آموزش و دبیران علوم اجتماعی خالی از فایده نیست.

موضوع جلسه آموزشی دوم «بررسی انتقادی ورود علوم اجتماعی مدرن به ایران» بود که دکتر **کلانتری**، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و استادیار دانشکده علوم اجتماعی، آن را در قالب این سؤال طرح کرد که: جامعه‌شناسی با ما چه می‌کند؟ سپس در پاسخ به این سؤال به تفاوت نسبت میان عالم و موضوع در علوم انسانی و طبیعی اشاره کرد و سوژه‌ساز بودن علوم انسانی را بدین معنی دانست که نظریه و عالم علوم انسانی در موضوع مورد مطالعه دخل و تصرف می‌کنند و هم‌زمان با توصیف و تفسیر واقعیت اجتماعی آن را تغییر می‌دهند.

نتیجه منطقی بحث مطرح شده را می‌توان چنین بیان کرد: تا زمانی که نظریات وارداتی که تناسبی با جامعه ما ندارند، در ایران واقعیت‌سازی می‌کنند، جامعه‌شناسی نه تنها موفق به حل هیچ مسئله اجتماعی نخواهد شد، بلکه با تولید واقعیات کژدیسه‌ای که ارتباطی با جامعه و سنت تاریخی ما ندارند، بر مسائل و مشکلات اجتماعی خواهد افزود. بنابراین طرح یک جامعه‌شناسی متفاوت در پارادایمی غیر از پارادایم‌های موجود، نه فقط ممکن بلکه ضروری است. به دیگر سخن، اگر جامعه‌شناسی آلمانی، فرانسوی و آمریکایی به‌عنوان سه جامعه‌شناسی متفاوت وجود دارند، چرا ما

نباید از جامعه‌شناسی ایرانی سراغ بگیریم و جامعه‌شناسی ایرانی داشته باشیم؟

جلسه عصر روز دوم با پاسخ به سؤالات دبیران درباره هویت ایرانی - اسلامی شروع شد و حین پاسخ به این سؤالات و تبادل نظر دبیران و معلمان با استادان مدعو، دکتر **خیری** و دکتر **هاشمیان**، از مؤلفان کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی دوره متوسطه، موضوع «تأثیرات فرهنگ بومی بر دانش جامعه‌شناسی بومی» را مورد بحث و بررسی قرار دادند. بحث و گفت‌وگوهای صورت گرفته در این زمینه به این نتیجه انجامید که وقتی مسائل اجتماعی و اولویت‌بندی این مسائل از نظر خود ما - علی‌رغم اشتراکاتی که با هم داریم - چنین متفاوت و گوناگون است، این امکان وجود دارد که آنچه در جوامع و فرهنگ‌های دیگر مسئله اجتماعی دانسته شده است و صاحب‌نظران اجتماعی آن جوامع، بدان‌ها پرداخته و ناظر به آن‌ها نظریه‌پردازی کرده‌اند، اصلاً مسئله اجتماعی ما نباشد و یا پرداختن به آن‌ها در اولویت نباشد.

موضوع جلسه سوم «آشنایی با پارادایم‌های علوم اجتماعی» بود. در این جلسه دکتر **ایمان**، عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز و استاد دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، به تفصیل به مقایسه سه پارادایم اثباتی، تفهیمی و انتقادی پرداخت. این مقایسه از طریق تشریح نگاه متفاوت هر یک از این پارادایم‌ها به ماهیت واقعیت اجتماعی، انسان، علم و داده‌های علمی، چگونگی تبیین واقعیت اجتماعی و همچنین نسبت میان علم و ارزش صورت گرفت.

دکتر ایمان با تشریح رابطه سطوح معرفت فلسفی، پارادایمی و علمی از واقعیت نشان داد که هر معرفت فلسفی پارادایم خاص خودش را به‌وجود می‌آورد و هر پارادایم، علم و نظریه متناسب با خودش را پرورش می‌دهد. به بیان دیگر، پارادایم‌ها معرفت‌های فراعلمی هستند که از دل معرفت‌های فلسفی و بسترهای فرهنگی - اجتماعی بیرون می‌آیند و علم و نظریه علمی درون آن‌ها تولید

می‌شود. ایشان با تأکید بر ضرورت هم‌بستگی میان پارادایم، نظریه و روش در یک تحقیق اجتماعی، تصریح کرد که ندانستن، نخواستن و نتوانستن ما در رعایت این هم‌بستگی و اقتضانات آن به اینجا ختم شده است که ما نه تنها موفق به حل مسائل اجتماعی نمی‌شویم، بلکه مسائل اجتماعی جدیدی به وجود می‌آوریم.

در ادامه این بحث، سومین جلسه کارگاهی، با حضور دکتر **کرم‌الهی**، از مؤلفان کتاب‌های درسی برگزار شد. در این جلسه دلالت‌های مباحث جلسه صبح در تولید، توزیع و مصرف علوم اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

در چهارمین و آخرین جلسه آموزشی، حجت‌الاسلام دکتر پارسانیا، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، به موضوع «روش‌شناسی انتقادی حکمت صدرایی» پرداخت. در این جلسه چهار ساعته، ابتدا مروری بر مباحث مطرح شده در جلسات گذشته صورت گرفت. سپس گونه‌شناسی جدیدی از پارادایم‌های علوم اجتماعی طرح شد. این گونه‌شناسی شامل دو پارادایم اثباتی و تفسیری است. پارادایم تفسیری خود به دو نحله تقسیم می‌شود: نحله‌ای که معرفت و آگاهی را در حاشیه فرهنگ عمومی و جامعه قرار می‌دهد و آن را صرفاً پدیده‌ای فرهنگی و تاریخی می‌داند، و نحله‌ای که سعی دارد از این تقلیل‌گرایی اجتناب کند و در عین اینکه به وجوه فرهنگی و تاریخی معرفت توجه دارد، برای معرفت و آگاهی، هویتی حقیقی نیز قائل می‌شود و به همین دلیل ظرفیت نقد و داوری ارزشی را برای علم و آگاهی نگه می‌دارد. شاگردان و پیروان **هوسرل** و پدیدارشناسی کم و بیش در این دسته قرار می‌گیرند. در ادامه با توجه به عناصر اساسی هر علم، تصویری از موضوع، روش و هدف علوم اجتماعی از منظر «روش‌شناسی صدرایی» ترسیم شد. به بیان دیگر، در این جلسه از روش‌شناسی بنیادی یک نوع دانش اجتماعی بومی در جامعه ایران رونمایی شد.

برنامه‌های جنبی

برگزاری نمایشگاه و فروشگاه کتاب، اهدای کتاب، معرفی تازه‌های کتاب‌های تخصصی علوم اجتماعی و همچنین ثبت سفارش و تهیه این کتاب‌ها همراه با تخفیف‌های شایان توجه، از دیگر اقدامات ترتیب داده شده توسط برگزارکنندگان این دوره آموزشی بود که در کنار تشکیل جلسات گفت‌وگوی آزاد و سخنرانی، به ارتقای فضای علمی حاکم بر دوره کمک کرد. از جمله این جلسات می‌توان به جلسه «تفسیر تربیتی قرآن» اشاره کرد که در آن حجت‌الاسلام **عابدینی**، از استادان حوزه و دانشگاه، نکات تربیتی ارزنده و عمیقی در باب روابط استاد و شاگرد مطرح کردند.

در کنار این برنامه‌های رسمی و پیش‌بینی شده، برنامه‌های جالب و متنوع دیگری نیز از طرف خود همکاران برنامه‌ریزی و اجرا شد که به بهتر و صمیمانه‌تر شدن فضای دوره انجامید؛ از جمله:

● تشکیل جلسه‌ای که در آن همکاران شیوه‌های تدریس خود را به اشتراک گذاشتند و به سؤالات و ابهامات یکدیگر درباره مطالب مطرح شده در کتاب‌های درسی پاسخ دادند.

● نقد و بررسی کتاب‌های درسی و معرفی سایت‌ها و وبلاگ‌های مرتبط با جامعه‌شناسی به دیگر همکاران در شب‌نشینی‌ها و نشست‌های دوستانه.

به علاوه، بیلابقی بودن دهکده و سف، دور بودن آن از محیط شهری و در دسترس بودن امکانات رفاهی ساده، اما در شأن معلمان، امکانی فراهم کرده بود تا دبیران در فضایی امن و صمیمانه به تبادل نظر بپردازند.

پی‌نوشت

۱. منطقه و سف، محل اصلی برگزاری دوره، منطقه‌ای بیلابقی، کوهستانی، سرسبز و خوش آب‌وهوا به وسعت بیش از ۲۰۰ هکتار است که در جنوب شرقی استان قم، در ۷۰ کیلومتری شهر مقدس قم و ۱۰ کیلومتری روستای فردو قرار دارد.

